

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЄВСОВИЧ РОМАН ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 378 (091)(477) «1985/2012»

**ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ (1985–2012 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Рівне – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Рівненському державному гуманітарному університеті, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
ПЕЛЕХ Юрій Володимирович,
Рівненський державний гуманітарний університет,
проректор з науково-педагогічної роботи,
європейської інтеграції та інновацій,
професор кафедри педагогіки, освітнього
менеджменту та соціальної роботи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
САВЧЕНКО Наталія Сергіївна,
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
професор кафедри педагогіки та менеджменту освіти;

кандидат педагогічних наук, доцент
ЛУЦЮК Анатолій Михайлович,
Волинський інститут післядипломної педагогічної
освіти, Волинська обласна рада,
завідувач кафедри педагогіки і психології

Захист відбудеться «28» вересня 2021 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 47.053.01 у Рівненському державному гуманітарному університеті за адресою: 33000, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Рівненського державного гуманітарного університету (33028, м. Рівне, вул. Пластова, 31) і на сайті <https://www.rshu.edu.ua/contact/spetsializovana-vchena-rada>.

Автореферат розіслано «28» серпня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. А. Гудовсек

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Становлення України як самостійної демократичної держави, а відтак державотворче реформування всіх сфер її суспільства вимагає усвідомлення ролі та місця вищої освіти в соціокультурних поступальних змінах. Істотні гуманістичні трансформації в галузі вищої освіти, що розгортаються на сучасному етапі, спонукають до визначення її пріоритетів в сенсі розвитку не лише інтелектуального, фахового, а й особистісного потенціалу майбутнього фахівця як людини гуманної.

Гуманізація вищої освіти – це один із принципів реалізації Державної національної програми «Освіта (Україна – XXI ст.)», який полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, найбільш повному розкритті її здібностей і задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні прерогативи загальнолюдських цінностей, гармонії зв'язків людини та навколишнього середовища, суспільства і природи.

Перспективи вдосконалення вищої освіти в аспекті посилення її гуманізації та гуманітаризації регламентовано такими законодавчо-нормативними документами України, як: Закон України «Про освіту» (1991); укази Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» (2008), «Про забезпечення подальшого розвитку вищої освіти в Україні» (2008), «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2013); проекти, розроблені Міністерством освіти та науки України «Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років» (2014), «Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року» (2014). Загальноєвропейські рекомендації з розвитку вищої освіти сприяють інтеграції вищої освіти України в єдиний європейський освітній і дослідницький простір.

Позиціонування людини з її індивідуальним потенціалом і здібностями як центру гуманізованої освіти передбачає спроектованість процесу навчання та виховання на розвиток особистості, її соціалізацію, прищеплення навичок самоаналізу, самооцінювання та рефлексії. З таким завданням царина української вищої освіти здатна впоратися лише за умови гуманізації та гуманітаризації, тобто визнання найвищої значущості гуманітарних цінностей, їхнього формування та розвитку. Тому реформування національної системи вищої освіти України, конституювання нової гуманістичної освітньої парадигми актуалізує історико-педагогічне вивчення та переосмислення із сучасних позицій досвіду гуманізації та гуманітаризації освітнього процесу в минулому.

На сьогодні теорія та практика вищої освіти постає вагомою науковою площиною для вивчення гуманістичних процесів, які відбувалися в ній наприкінці XX – на початку XXI ст. Ідеться про: методологічні та теоретичні історико-педагогічні, філософські дослідження гуманітаризації вищої освіти – В. Андрущенко, І. Зязюн, М. Євтух, В. Кремень, В. Луговий, В. Майборода, О. Сухомлинська й ін.; педагогічні та психологічні студії з удосконалення

освітнього процесу в закладах вищої освіти, встановлення особливостей розвитку категорій «гуманізація» та «гуманітаризація освіти» – А. Алексюк, І. Бех, М. Волощук, В. Бондар, В. Гриньова, О. Глузман, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, А. Кузьмінський, Ю. Пелех, Н. Ничкало, С. Сластьонін, В. Нікандров, М. Лихачов, В. Рибалка, В. Семиченко, С. Сисоєва, Г. Тарасенко й ін.; наукові роботи, присвячені еволюції процесу та методики впровадження гуманізації та гуманітаризації вищої освіти, – Ш. Амонашвілі, А. Бакалець, С. Бондаревська, А. Гриньов, М. Добрускін, Д. Донцов, Б. Кваша, Ю. Мальований, Є. Петров, І. Соколов, В. Сухін та ін.

Посутніми для пропонованої дисертації видаються праці, де осмислено загальнопедагогічні та методичні аспекти розвитку вищої освіти, а також засоби гуманізації освітнього процесу, формування гуманістичних цінностей здобувачів вищої освіти, – Т. Байбара, Н. Бібік, В. Бондар, М. Вашуленко, П. Гусак, О. Дубасенюк, Г. Калінічева, М. Карпенко, Н. Кічук, А. Кучерявий, І. Мельничук, В. Мисюра, О. Савченко, С. Скворцова, Г. Тарасенко, Л. Хомич, Л. Хоружа й ін.). Учені сходяться на думці, що саме на зрізі кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.) перед вищою освітою України вперше на законодавчому рівні постала проблема перебудови й підвищення ефективності педагогічного процесу закладів вищої освіти (ЗВО) на засадах гуманізації та гуманітаризації. Саме з 1985 р. педагоги, психологи почали виявляти підвищений інтерес до питань удосконалення гуманітарної підготовки випускників ЗВО, розвитку її форм і методів в умовах освітнього процесу ЗВО як засобу опанування гуманістичних цінностей, загальнолюдської культури.

Вивчення фахової літератури із проблематики дисертації дає змогу окреслити низку *суперечностей*:

- між існуючим в історії вітчизняної педагогіки вакуумом концептуалізації процесу гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.) і доцільністю його вивчення як історико-педагогічної проблеми, яка до цього часу не була предметом спеціально сфокусованого дослідження;

- між потребою впровадження гуманістичного концепту вищої освіти у фундаментальну особистісно-професійну підготовку фахівців і відсутністю її компоненти – історико-педагогічного обґрунтування тенденцій його розвитку в означений період;

- між наявною соціальною вимогою гуманістичного розвитку сучасної вітчизняної вищої школи на засадах її здобутків у ретроспективі та відсутністю системного історико-педагогічного аналізу цілісного процесу гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.);

- між необхідністю практичної реалізації гуманізації та гуманітаризації української вищої освіти та недостатнім вивченням практики організації й функціонування процесу гуманізації та гуманітаризації вітчизняної вищої школи

на державному рівні в досліджуваний період, із окресленими перспективами й розробленими методичними рекомендаціями щодо їхньої трансформації за сучасних умов.

Потреба розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **«Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.)».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до наукової теми кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету «Теоретико-методологічні засади становлення та розвитку аксіопедагогіки на сучасному етапі гуманізації системи освіти 0118 U 008318». Тему дослідження затверджено у бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук України (протокол № 1 від 29.01.2013) та узгоджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 2 від 25.02.2016).

Мета дослідження – історико-педагогічне обґрунтування тенденцій розвитку процесу гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.).

Мета передбачає послідовне виконання таких **дослідницьких завдань**:

- 1) проаналізувати розвиток процесу гуманізації та гуманітаризації вітчизняної вищої освіти досліджуваного періоду як соціально-педагогічну проблему;
- 2) уточнити ключові поняття дослідження як предмет наукових пошуків;
- 3) обґрунтувати методологію історико-педагогічного дослідження процесу гуманізації та гуманітаризації вітчизняної вищої освіти;
- 4) виявити та схарактеризувати генезу, сутність, особливості та підходи науковців до вивчення гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України;
- 5) виокремити основні періоди процесу гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI ст. із властивими їм тенденціями;
- 6) узагальнити конструктивний історико-педагогічний досвід гуманізації та гуманітаризації вітчизняної вищої школи досліджуваного періоду на основі принципів гуманізації та гуманітаризації та розробити практичні рекомендації.

Об'єкт дослідження – вища освіта України.

Предмет дослідження – процес гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.).

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець XX – початок XXI ст. (1985–2012 рр.), тобто час змін у суспільно-політичному та соціально-економічному розвитку України, що спричинили активізацію процесу гуманізації та гуманітаризації системи вищої освіти України.

Нижня хронологічна межа (1985 р.) зумовлена початком нового етапу розвитку економічної та політичної інтеграції, що вплинув на трансформацію ідеологічних основ освітньої політики України в контексті ухвалення важливих

для вищої освіти законопроектів – Постанови ЦК КПРС і РМ СРСР від 13 березня 1987 р. № 325 «Про заходи з корінного покращення якості підготовки й використання спеціалістів з вищою освітою в народному господарстві», Постанови ЦК КПРС «Основні напрями перебудови вищої та середньої спеціальної освіти в країні» (1987). Поза тим, реформа вищої освіти, як і інші реформи другої половини 1980-х рр., відзначалася численними внутрішніми суперечностями, була частковою та неспроможною повністю відійти від марксистсько-ленінської ідеології, тож розроблення ідей гуманітаризації та гуманізації системи вищої освіти (початок і кінець 90-х рр. XX ст.) вимагало нової антропоцентристської парадигми, що увиразнило потребу розв'язання в царині вищої освіти України – уперше на законодавчому рівні – проблеми перебудови та підвищення ефективності педагогічного процесу ЗВО на засадах гуманізації та гуманітаризації. Верхня хронологічна межа визначена 2012 р., часом проголошення внаслідок реалізації певних модернізаційних перетворень у вищій освіті України гуманізації та гуманітаризації освіти ключовим напрямом докорінного перетворення вищої школи, що супроводжувалося пошуком дослідниками відповіді на запитання про те, якою повинна бути гуманно-центрична вища освіта.

Джерельну базу дослідження складають:

1) нормативно-правові документи вищих органів державної влади й управління – нормативні документи радянського періоду (закони, постанови, накази, інструкції, резолюції з'їздів, рішення партії та уряду), загальнодержавні документи, урядові постанови, матеріали з питань вищої освіти незалежної України (нормативні документи, закони, рекомендації урядових комісій), укази Президента України, європейські нормативні документи із визначення пріоритетів розвитку вищої освіти (резолюції, декларації, довідникові документи);

2) документи Міністерства освіти і науки України – офіційна інформація про освітні реформи, представлені в робочих матеріалах і документах Міністерства освіти і науки України; законодавчі та нормативні документи щодо розвитку вищої освіти України (закони України «Про освіту» (1991, 1996), закон України «Про вищу освіту» (2012), національні програми розвитку освіти, економічних реформ, національні доктрини, національні стратегії розвитку освіти, національні доповіді, аналітичні доповіді, довідки та звіти; галузевий стандарт; постанови Кабінету Міністрів України, листи та накази МОН України;

3) матеріали архівів Міністерства освіти і науки України (Ф. 166, Ф. 462 (загальний відділ), Державного архіву Рівненської області (Ф. 68, Ф. 78);

4) інформаційно-аналітичні матеріали та статистичні видання – інформаційно-аналітичні матеріали, статистичні дані про роботу окремих навчальних закладів і органів управління ними, про стан вищої освіти 1985, 1997, 2002, 2012 рр. і завдання щодо її подальшого розвитку;

5) матеріали періодичних видань – журнали («Радянська школа» (1985–1989), «Вища школа» (2003), «Вища освіта України» (1999–2001), «Історія

української науки на межі тисячоліть» (2002), «Проблеми історії України: факти, судження, пошуки» (1999–2002), «Історико-педагогічний альманах» (2004–2012), «Освіта і управління» (2006), «Рідна школа» (2004, 2012), «Шлях освіти» (1998), «Урядовий кур'єр» та «Освіта України» (1999–2012).

Опрацьовано бібліотечні фонди й електронні ресурси Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Національної академії педагогічних наук України, Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що

уперше:

– *системно проаналізовано* цілісну картину процесу гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.) як соціально-педагогічну проблему, що до сьогодні не була предметом спеціального дослідження;

– *визначено* динаміку та хронологію процесу її розвитку, що відображає чотири обґрунтовані та взаємопов'язані хронологічні періоди (перший період (1985–1990 рр.) – директивна гуманізація та гуманітаризація вищої освіти України; другий період (1990–1995 рр.) – гуманізація та гуманітаризація у процесі реформації вищої освіти; третій період (1995–2004 рр.) – нормативно-правова інституалізація процесу гуманізації та гуманітаризації вищої школи; четвертий період (2005–2012 рр.) – міжнародна інтеграція вищої освіти України у процесі гуманізації та гуманітаризації);

– *виявлено* основні тенденції розвитку гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.), як-от: *раціоналізм, технократизм, занепад духовності, підміна одвічних духовних цінностей тимчасовими цінностями певного політичного режиму, дегуманізація; упровадження національної системи кваліфікацій, стандартів та керівних принципів забезпечення якості освіти; розвиток системи громадського управління, самоврядування навчальних закладів; формування гуманістичних цінностей, аксіологічного підходу та ціннісно-сміслових компетентностей конкурентоспроможного фахівця;*

– *виконано* історико-педагогічний аналіз особливостей (глобальність, комплексність, різноманітність) і шляхів розвитку гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.) на основі наукового доробку та використання новітніх досягнень українських і зарубіжних науковців;

– *уточнено* визначення понять з огляду на сучасні світові та культурні тенденції («освіта», «вища освіта», «гуманізм», «гуманність», «гуманізація педагогічного процесу», «гуманітаризація», «гуманізація та гуманітаризація вищої освіти»);

– *розкрито* причинно-наслідкові зв'язки між усіма складниками гуманізації та гуманітаризації системи вищої освіти України досліджуваного періоду;

– *доведено*, що на рубежі століть українська вища освіта прагнула до національного самоствердження та демократизму;

– *набули подальшого розвитку*: шляхи гуманізації й модернізації системи вищої освіти України на основі творчого використання конструктивного історико-педагогічного досвіду роботи вітчизняних ЗВО досліджуваного періоду, *окреслено* перспективи та *розроблено* методичні рекомендації щодо їхньої трансформації за сучасних умов.

Методи дослідження. Для досягнення мети, реалізації поставлених завдань застосовано комплекс теоретичних методів науково-педагогічного дослідження, що уможливили системне пізнання аналізованого предмета й охоплювали:

– *загальнонаукові* – аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, порівняння, узагальнення, систематизація, класифікація – для аналітичного опрацювання джерел дослідження; пошуково-бібліографічний, систематизації та класифікації – для пошуку й вивчення джерел і баз даних, систематизації, класифікації наукової літератури за темою дослідження; термінологічного аналізу й операціоналізації понять для вивчення і розкриття сутності термінів і уточнення їхнього змісту;

– *конкретно-наукові* – історико-структурний – для розроблення структури дослідження; систематизації історіографії досліджуваної проблеми; визначення тенденцій гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України; *систематизації* історико-педагогічних праць з різних аспектів розвитку вищої освіти, діяльності вищих навчальних закладів України кінця XX – початку XXI ст.; *історико-хронологічний* – для періодизації становлення й розвитку гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI ст., обґрунтування початкових теоретичних позицій; *парадигмальний* – для систематизації поглядів і підходів до осмислення окресленої проблематики.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання її матеріалів викладачами вищих навчальних закладів у процесі підготовки спеціальних курсів з історії педагогіки України, культурології, педагогіки, народознавства, вищої освіти, а також відповідних спецкурсів. Основні положення та висновки дослідження знайдуть застосування в закладах вищої освіти під час викладання навчальних дисциплін «Порівняльна педагогіка», «Педагогіка вищої школи», «Історія педагогіки», «Основи педагогічної майстерності», «Управлінський процес у сучасних закладах освіти» та ін. Матеріали та висновки дисертації знадобляться під час підготовки підручників і навчальних посібників, написання дисертаційних, дипломних і курсових робіт. Матеріали роботи присутні для висвітлення питань реформування системи вищої освіти в означений період; розроблення заходів подальшого вдосконалення підготовки фахівців у закладах вищої освіти всіх рівнів акредитації; спецкурсів і спецсемінарів про особливості й етапи гуманізації та гуманітаризації вищої

освіти України; вдосконаленні матеріалів фахової навчально-методичної літератури та навчальних програм; навчальних планів, програм і змістових компонентів різних ланок неперервної освіти України.

Результати дослідження **впроваджено** в освітньо-виховний і науковий процес на кафедрі педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету (довідка від 20 травня 2021 р., № 01-12/26), кафедрі педагогіки і психології Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка від 14 червня 2021 р., № 151/04), кафедрі педагогіки й менеджменту освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» (довідка від 17 червня 2021 р., № 01-07/236).

Апробація результатів дисертації. Положення та результати дисертації апробовано на міжнародних і всеукраїнських конгресах та конференціях:

– *міжнародних*: Міжнародна науково-практична конференція «Викладач і студент: умови особистісно-професійного зростання (м. Черкаси, 22-23 травня 2014 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Університет і школа: перспективи співпраці» (м. Рівне, 2020), Міжнародна науково-практична конференція «Євроінтеграційні процеси в сучасній Україні» (м. Рівне, 2017), Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Сучасний вчитель початкової школи: європейський вимір» (м. Рівне, 2017), Міжнародна науково-практична конференція «Гуманітарна парадигма як стратегія інноваційного розвитку освіти» (м. Рівне, 2017 р.), XII Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих науковців «Наука, освіта, суспільство очима молодих» (м. Рівне, 2019), XVI Міжнародна науково-практична конференція «Україна першого двадцятиліття XXI століття: культурно-мистецький вимір» (м. Рівне, 2020), україно-польський семінар «Заснування та розвиток аксіопедагогіки: питання, перспективи» на базі Рівненського державного гуманітарного університету (Україна) та університету Яна Длугоша у Ченстохові (Польща) 2 червня 2021 (м. Рівне, 2021);

– *усеукраїнських*: Всеукраїнська науково-практична конференція «Становлення і розвиток особистості людини як суб'єкта власного життя (до 70-ліття з дня народження С.Пальчевського)» (м. Рівне, 2016), Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція РДГУ «Сучасний вчитель початкової школи: проблеми і перспективи в контексті освітньої реформи» (м. Рівне, 2019), регіональна науково-практична інтернет-конференція «Сучасний вчитель початкової школи: досвід, пошуки та перспективи» (м. Рівне, 2019);

– *звітних* конференціях Рівненського державного гуманітарного університету (2011, 2012 рр.).

Основні положення і результати дослідження *обговорено* на засіданнях кафедри педагогіки, освітнього менеджменту та соціальної роботи Рівненського державного гуманітарного університету, на спеціально організованих теоретичних семінарах.

Публікації. Результати дослідження відображено в 6 (одноосібних) публікація здобувача, серед них: 5 відображають основні результати дослідження (з них 1 публікація у зарубіжних періодичних виданнях); 1 – додатково відображають результати дослідження

Структура й обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, семи підрозділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (347 найменувань, із них іноземними мовами – 15), 4 додатків на 5 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 220 сторінок, основного тексту 182 сторінок (7,7 друкованих аркушів). Дисертація містить 1 таблицю, 1 рисунок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження та його доцільність; оцінено стан вивчення наукової проблеми; представлено зв'язок роботи з науковими планами, програмами та темою; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, хронологічні межі дисертації, методи дослідження; проаналізовано історіографію та джерельну базу; розкрито наукову новизну, практичне значення одержаних результатів; подано відомості про апробацію та впровадження результатів наукового пошуку; описано дані про особистий внесок здобувача та його публікації, структуру й обсяг роботи.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України»** виконано теоретичний аналіз ключових понять дисертації, обґрунтовано її методологічні засади, виявлено природу, напрями, різнобічні аспекти й особливості гуманізаційних перетворень у вітчизняній вищій освіті задекларованого періоду, концептуалізовано змістово-сутнісні, концептуально-методологічні та визначально-процесуальні засади гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України; представлено сутнісну основу методології дослідження як взаємозв'язок трьох концептів: методологічного (*відображення взаємозв'язку та взаємодії у працях науковців різних методологічних підходів до осмислення проблеми гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України*), технологічного (*структурне обґрунтування змісту фундаментальних позицій дослідження завдяки таким загальнонауковим методам, як: теоретичний аналіз, синтез, абстрагування, конкретизація, періодизація, порівняльно-історичний метод*), історичного (*трактування гуманізму у вищій освіті як її причетності до потенціалу кращих особистісних якостей людини: духовної повноти, альтруїзму, творчої активності, доброї волі, самоврядування, вміння виконувати складні практичні завдання й ін.*), що сприяли реалізації його мети; скласифіковано, систематизовано та схарактеризовано у філософсько-методологічному вимірі

філософсько-ідеологічне поняття «гуманізація», уточнено тлумачення ключових термінів.

Шляхом узагальнення напрацювань із проблеми дисертації запропоновано авторські дефініції таких понять, як: «*освіта*» – система у трьох вимірах: соціальний масштаб, рівень освіти, профіль освіти; «*вища освіта*» – характеристика рівня освіти; «гуманізм» – родова основа, що охоплює поняття «гуманізація» та «гуманітаризація»; «гуманність» – система особистісних поглядів і переконань, що стверджує високе звання людини, її цінність як особистості, в якому відбивається одна з найбільш важливих ознак спрямованості особистості, що має право на волю, щастя, розвиток своїх задатків і перетворення їх на стійкі здібності. Уточнено, що «гуманітаризація» позначає не лише інтелектуальні досягнення людини, а й наявність у неї чеснот, потрібних для спілкування, а також виявлено її взаємозв'язок із «гуманізацією педагогічного процесу» у вищій освіті як формуванням світогляду, який оптимально сприяє її причетності до потенціалу кращих особистісних якостей людини: духовної повноти, альтруїзму, творчої активності, доброї волі, самоврядування, вміння виконувати складні практичні завдання та ін.; формує виражену індивідуальність загалом гармонійно розвиненої одухотвореної особистості.

Унаслідок вивчення наукових доробків із проблеми дисертації запропоновано авторське трьохаспектне бачення понять «гуманізація та гуманітаризація вищої освіти» як: а) створення соціально-ціннісного та морально-психологічного базису стосунків між суб'єктами педагогічного процесу, здатного забезпечити становлення особистості здобувача освіти та критерієм якого має бути міра індивідуального самовизначення; б) методологічне та теоретичне обґрунтування шляхів формування особистості фахівця; в) реалізацію ідей визнання самоцінності людини як особистості, забезпечення її прав, волі, можливостей самореалізації. Встановлено, що гуманізація освіти щонайтісніше пов'язана з її гуманітаризацією; доведено взаємозв'язок згаданих понять як двох взаємозалежних складників єдиного процесу підготовки фахівця. Наголошено, що взаємодетермінованість гуманізації та гуманітаризації освіти зумовлює формування гуманістичних міжособистісних взаємин, зокрема між викладачем і студентом у освітньому процесі вищої школи.

У контексті осмислення положень гуманно-концентрованого системного, діяльнісного, аксіологічного підходів визначено засадничу ідею процесу гуманізації та гуманітаризації вищої освіти як посилення уваги до проблеми духовного становлення особистості, що пов'язане із загальним рівнем досягнутої культури та її духовної компоненти, із сукупністю життєво значущих надбань, що відбивають і висловлюють найкращі людські якості.

У другому розділі «**Практика гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця ХХ – початку ХХІ століть (1985–2012 рр.)**» проаналізовано особливості еволюції; схарактеризовано основні етапи, реформи та шляхи розвитку, інноваційні технології практики вітчизняної вищої освіти

досліджуваного періоду, розроблено рекомендації із гуманізації та гуманітаризації останньої. Доведено, що у практичному сенсі реалізацію змістовно-критерійної ролі процесу гуманізації та гуманітаризації в розвитку вищої освіти України не може бути забезпечено просто констатацією більшої чи меншої його інтенсивності. У дослідженні гуманізація та гуманітаризація постають взаємоінтегрованими, багатоаспектними конструктами й окреслюють парадигмальний вектор реформування сучасної вищої освіти. Цьому сприяє низка факторів, а саме:

- формування гуманітарного мислення як утілення єдності логіко-дискурсивної, образної, емоційно-забарвленої, мотиваційної компоненти цілісної свідомості людини, що слугують виявами природних і соціально-культурних рівнів людського буття;
- зміцнення основ цілісного світогляду та цілісної картини світу;
- посилення аксіологічного спрямування знання в контексті проблем людини, суспільства, світової цивілізації;
- звернення до глибинних витоків етнонаціональної традиції, синтез різних рівнів знання (буденного, міфологічного, релігійно-конфесійного, наукового й ін.);
- розкриття духовного потенціалу особистості, формування стратегії прагнення до ідеалів, що типово для всіх духовних традицій людства; людинолюбство, практика людяності та переконання у правильності обраного шляху;
- розвиток самоврядування особистості, здатної самотійно продукувати ідеали, цілі та шляхи їхньої реалізації; виховання високих вольових якостей, сили доброї волі в ході розв'язання найбільш важливих життєвих проблем.

Шляхом вивчення практики процесу гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.) виявлено, що друга половина 80-х рр. XX ст. відзначалася децентралізацією та частковою демократизацією системи вищої освіти, гуманізацією процесу навчання, певною його індивідуалізацією. Так, постанова ЦК КПРС «Основні напрями перебудови вищої та середньої спеціальної освіти в країні» (1987) передбачала: зменшення обов'язкового аудиторного навантаження студента зі збільшенням його самотійної роботи під методичним керівництвом викладача; гуманітаризацію та часткову комп'ютеризацію навчання, проєктну діяльність; упровадження додаткових спеціальностей і спеціалізацій; зміну підходів до оцінювання навчальних досягнень студентів (уведення поточної атестації); запровадження гуртків за інтересами, факультативів, наукових досліджень як обов'язкового складника вищої освіти.

Установлено, що реорганізація вищої освіти (80–90-і рр. XX ст.) прикметна набуттям вітчизняною системою вищої освіти значення активного компонента значних змін у духовному житті суспільства в контексті загальноцивілізаційних трансформацій, зумовлених інтенсивним поширенням нових освітніх технологій

та істотним збільшенням можливостей і потреб індивідуального, особистісного розвитку людини, зорієнтованих на створення нової системи освіти в Україні, збереження та примноження здобутого в радянські часи досвіду й одночасно внесення суттєвих коректив у цілі, завдання та зміст освітянського процесу.

Визначено, що динаміку розвитку гуманізації та гуманітаризації посилив Указ Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні», датований листопадом 1995 р., який окреслював не лише загальні напрями, а й регламентував конкретні кроки, засоби, шляхи її реалізації. Указ відображав спроби реформувати систему вищої освіти на гуманістичних засадах, тож відчутний соціальний резонанс отримали такі заходи, як оптимізація мережі закладів освіти; перехід до ступеневої системи навчання; впровадження нової, досить ефективної системи контролю якості навчально-виховного процесу; формування нормативно-правового поля освіти; створення концепції гуманітарної освіти і виховання студентської молоді. Систему вищої освіти поповнили національні університети, зросла ефективність співпраці українських ЗВО із зарубіжними партнерами, зокрема Україна підписала Лісабонську конвенцію щодо визнання кваліфікацій у галузі вищої освіти, ратифіковану Верховною Радою України. З'ясовано, що вагомим фактором гуманізації та гуманітаризації вищої школи у період 1992–1995 рр. XX століття стало проведення освітянської реформи, розроблення та затвердження Державної програми «Освіта. Україна XXI століття», яку реалізують до сьогодні та яка проголошує, що гуманізація освіти полягає в утвердженні людини як найвищої соціальної цінності, розкритті її здібностей та задоволенні різноманітних освітніх потреб, забезпеченні пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини й навколишнього середовища, суспільства та природи. Потужним поштовхом для процесів гуманізації та гуманітаризації вищої освіти виступили нові процеси державотворення та інституалізації: уперше в українських реаліях основи гуманізації освіти було закладено в нормативних документах, які визначили напрями реформи вищої освіти 90-х рр. XX ст. Гуманістичний підхід у такому контексті поставав можливістю виправлення основної помилки попереднього періоду знеособлення. У листопаді 1995 р., відповідно до Указу Президента України, вперше на державному рівні було передбачено конкретні кроки, засоби, шляхи реалізації гуманітаризації вищої школи.

У ході аналізу сутнісного змісту практики в дисертації виокремлено періоди та тенденції реалізації процесу гуманізації та гуманітаризації вищої школи України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.) (рис. 1).

За результатами узагальненого в дисертації досвіду практичної реалізації гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця 1985 – початку 2012 рр. у таблиці 1 розроблено структурно-організаційну модель технології освітнього процесу.

Рисунок 1. Періоди і тенденції у практиці гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.)

Таблиця 1

**Структурно-організаційна модель особистісно-орієнтованої
технології освітнього процесу на засадах гуманізації
та гуманітаризації вищої освіти України
(узагальнений досвід історико-педагогічного дослідження практики
кінця 1985–2012 рр.)**

Етапи освітнього процесу	Педагогічна мета		
	завдання проєктування	шляхи реалізації проєкту	завдання гармонізації міжсуб'єктної взаємодії
1) дидактично-смісловий	визначення педагогічних умов ефективного особистісно-зорієнтованого навчання, ціннісних орієнтацій та пізнавальних потреб студента	настанова щодо набуття досвіду, внутрішнє спонукання студента до навчальної діяльності	умотивований пошук студентами наукових шляхів, розв'язання особистісно-значущих проблем та їхнє осмислення
2) процесуально-змістовний	визначення психолого-педагогічних умов пізнавальної діяльності студентів	психолого-педагогічний супровід студентів в актуальному проблемному полі	актуалізація безперервного пошуку студентом індивідуальних траєкторій засвоєння змісту навчання
3) ціннісно-визначальний	визначення ціннісної готовності й здатності до ефективної освітньої діяльності студента до взаємодії з викладачем	позитивна емоційно-психологічна атмосфера суб'єкт-суб'єктних зв'язків, зацікавлення студента змістом навчання	особистісний взаємоінтерес викладача і та студента у творчій співпраці

Продовження таблиці 1.

4) пошуково-актуалізаційний	актуалізація форм і методів оцінювання та самооцінювання, самоаналізу та контролю в навчанні	педагогічне стимулювання пізнавальної активності студентів	пошук студентом нових контекстів ситуативного використання набутих знань
5) рефлексивно-ситуативний	обґрунтування умов формування настанов і переконань студентів на основі засвоєння знань, норм, цінностей, ідеалів	створення під час занять ситуацій успіху на основі творчої рефлексії та взаємодопомоги	подальший розвиток позитивної «Я–концепції» студента із властивою самоповагою, самоствердженням
6) духовно-творчий	розроблення програми гуманізації взаємин у системі «особистість – колектив»	створення умов для самореалізації студента на основі творчого ставлення до змісту освітнього процесу	пошук студентом шляхів духовного самовдосконалення

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретичне історико-педагогічне обґрунтування та нове розв'язання актуальної наукової проблеми – визначення тенденцій процесу розвитку гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця ХХ – початку ХХІ століть (1985–2012 рр.). Результати проведеного дослідження, реалізовані мета і завдання дали підстави сформулювати такі **висновки**:

1. Унаслідок аналізу розвитку процесу гуманізації та гуманітаризації української вищої освіти періоду кінця ХХ – початку ХХІ століть (1985–2012 рр.) як соціально-педагогічної проблеми концептуалізовано його сутність, напрями, різнобічні аспекти й особливості гуманізаційних перетворень. Констатовано, що процес гуманізації та гуманітаризації вищої освіти – це складне та багатопланове явище, дотичне до розв'язання проблем докорінного реформування освіти, що передбачає не механічне збільшення кількості дисциплін гуманітарного циклу шляхом їхнього введення до навчального плану, а організацію освітнього процесу, спрямованого на формування творчої особистості й орієнтованого на своєрідність індивідуальності кожної молодої людини; прикметного викладанням з такими векторами, як повага до людської гідності студента, активізація його

навчальної діяльності як суб'єкта навчання, мобілізація ресурсів студента, як-от воля, прагнення, знання й уміння в досягненні поставлених цілей. Розкрито бачення освітнього гуманізму вищої школи як її причетності до потенціалу найкращих особистісних якостей людини: духовної повноти, альтруїзму, творчої активності, доброї волі, самоврядування, вміння виконувати складні практичні завдання та ін. Гуманізація, серед іншого, вимагає глибинних знань про закономірності її гуманно-центричного розвитку в освітній діяльності з огляду на світовий і вітчизняний досвід.

2. Уточнено, систематизовано та схарактеризовано поняттєво-категорійний апарат дослідження, зокрема інтерпретовано у філософсько-методологічному вимірі історико-педагогічне значення понять «гуманізація» і «гуманітаризація», витлумачено основні ключові терміни та запропоновано авторські дефініції таких понять, як: «*освіта*» – система у трьох вимірах: соціальний масштаб, рівень освіти, профіль освіти; «*вища освіта*» – характеристика рівня освіти; «гуманізм» – родова основа, що охоплює поняття «*гуманізація*» та «*гуманітаризація*»; «*гуманність*» – система особистісних поглядів і переконань, що стверджує високе звання людини, її цінність як особистості, в якому відбивається одна з найбільш важливих ознак спрямованості особистості, що має право на волю, щастя, розвиток своїх задатків і перетворення їх на стійкі здібності. Уточнено, що «*гуманітаризація*» позначає не лише інтелектуальні досягнення людини, а й наявність у неї чеснот, потрібних для спілкування, а також виявлено її взаємозв'язок із «*гуманізацією педагогічного процесу*» у вищій освіті як формуванням світогляду, індивідуальності гармонійно розвиненої одухотвореної особистості.

3. Представлено сутнісну основу методології дослідження як взаємозв'язок трьох концептів: методологічного (*відображення взаємозв'язку та взаємодії, у працях науковців різних методологічних підходів до осмислення проблеми гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України*), технологічного (*структурне обґрунтування змісту фундаментальних позицій дослідження завдяки таким загальнонауковим методам, як: теоретичний аналіз, синтез, абстрагування, конкретизація, періодизація, порівняльно-історичний метод*), історичного (*трактування гуманізму у вищій освіті як її причетності до потенціалу найкращих особистісних якостей людини: духовної повноти, альтруїзму, творчої активності, доброї волі, самоврядування, вміння виконувати складні практичні завдання й ін.*), що сприяли реалізації його мети. Обґрунтовано, що реалізація вказаних концептів гуманізації вищої освіти передбачає: визнання самоцінності людини як особистості; забезпечення її прав, волі, можливостей самореалізації; формування гуманістичних міжособистісних відносин, зокрема між викладачем і студентом у навчальному процесі, слугування гуманітаризації освіти; створення соціально-ціннісної та морально-психологічної основи для стосунків між суб'єктами педагогічного процесу, здатної забезпечити становлення особистості здобувача освіти, критерієм якої має бути міра індивідуального самовизначення.

4. Виявлено, схарактеризовано генезу, обґрунтовано особливості (глобальність, комплексність, різноманітність) підходів науковців (аксіологічний, діяльнісний, системний) до вивчення процесу розвитку гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.). Розкрито причинно-наслідкові зв'язки між усіма складниками гуманізації та гуманітаризації системи вищої освіти України досліджуваного періоду й з'ясовано, що у практиці наукових розвідок здійснювалося втілення гуманізації та гуманітаризації вищої освіти як відображення ідей гуманізму в освітньому процесі, підхід до студента як найвищої цінності в освітньому процесі вищого закладу освіти.

Доведено, що гуманізація вищої освіти – це центральна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу в світлі їх людинотворної функції. Основними складовими частинами гуманізації освіти є такі положення: повага до особистості, довіра до неї, прийняття її особистісних цілей, запитів й інтересів; створення сприятливих умов для розкриття і розвитку її здібностей і обдаровань, повноцінного життя на кожному з вікових етапів для її самовизначення.

5. Простежено динаміку та хронологію розвитку процесу гуманізації та гуманітаризації української вищої освіти періоду кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.), що охоплює чотири, обґрунтовані та взаємопов'язані хронологічні періоди (перший період (1985–1990 рр.) – *директивна гуманізація та гуманітаризація вищої освіти України*; другий період (1990–1995 рр.) – *гуманізація та гуманітаризація у процесі реформації вищої освіти*; третій період (1995–2004 рр.) – *нормативно-правова інституалізація процесу гуманізації та гуманітаризації вищої школи*; четвертий період (2005–2012 рр.) – *міжнародна інтеграція вищої освіти України у процесі гуманізації та гуманітаризації*); виявлено основні тенденції розвитку гуманізації та гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.), серед яких: *раціоналізм, технократизм, занепад духовності, підміна одвічних духовних цінностей тимчасовими цінностями певного політичного режиму, дегуманізація, упровадження національної системи кваліфікацій, стандартів і керівних принципів забезпечення якості освіти; розвиток системи громадського управління, самоврядування навчальних закладів; формування гуманістичних цінностей, аксіологічного підходу та ціннісно-сміслових компетентностей конкурентоспроможного фахівця*);

6. У ході дослідження узагальнено конструктивний історико-педагогічний досвід гуманізації та гуманітаризації вітчизняної вищої школи досліджуваного періоду на основі принципів гуманізації та гуманітаризації, а також розроблено практичні рекомендації.

Попри те, що в ході виконання дослідження досягнуто його мету та виконано поставлені завдання, останнє не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. З огляду на це перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в

історико-педагогічному обґрунтуванні й експериментальному вивченні сутності стратегій, технологій, форм і методів процесу гуманізації та гуманітаризації української вищої освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті, які відображають основні наукові результати дослідження

1. Євсович Р. В. Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти в Україні: історичний аспект. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: збірник наукових праць / гол. ред. Г. П. Шевченко. Вип. 2(55). Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. С. 79–87.
2. Євсович Р. В. Тезаурусний підхід до визначення поняття «гуманітаризація та гуманізація вищої освіти» в європейському нормативному контексті. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2013. Вип. 2. С. 58–68.
3. Євсович Р. В. Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти у роки «Перебудови»: реальність чи міф. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Додаток 3 до Вип. 31: Тематичний випуск «Проблеми емпіричних досліджень у психології». Київ: Гнозис, 2014. С. 421–427.
4. Євсович Р. В. Історико-педагогічний аналіз генези гуманізації і гуманітаризації вищої освіти України. *Іноватика у вихованні: збірник наукових праць РДГУ № 13*. Випуск 13. Том 2. 2021. С. 240–248.
5. Yevsovych R. Research of humanization transformations of the higher education system of Ukraine at the end of the 20th – early 21st centuries (1985–2012). *Journal of Education, Health and Sport*. 2021;11(2):290-307. eISSN 2391-8306. URL: <http://dx.doi.org/10.12775/JEHS.2021.11.02.028>

Праці, які додатково відображають результати дисертації

6. Євсович Р. В. Формування особистості спеціаліста в контексті гуманізації та гуманітаризації вищої освіти періоду «перебудови»: теоретичний аспект. *Международный сборник научных трудов: в 2 ч. Часть 1* / под общ. ред. М. И. Лукьяновой, Е. А. Лодатко. Черкасы-Ульяновск: УИПКПРО, 2014. С. 118–130.

АНОТАЦІЇ

Євсович Р. В. Гуманізація та гуманітаризація вищої освіти України кінця ХХ початку ХХІ століть (1985–2012 рр.) – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки (011 Освітні, педагогічні науки). – Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2021.

У дисертації досліджено теоретичні та практичні засади процесу гуманізації та гуманітаризації вітчизняної вищої освіти кінця XX – початку XXI ст. (1985–2012 рр.). На основі всебічного історико-педагогічного аналізу виявлено та схарактеризовано генезу, сутність, підходи науковців до вивчення гуманізації й гуманітаризації вищої освіти України.

Осмислено сутність, проаналізовано ключові поняття, виявлено особливості, виокремлено основні періоди розвитку із властивими їм тенденціями, комплексно досліджено шляхи, інноваційні технології процесу гуманізації й гуманітаризації вищої освіти України у хронологічних межах дослідження.

За результатами дослідження підтверджено ефективність авторського підходу до історико-педагогічного обґрунтування тенденцій розвитку процесу гуманізації й гуманітаризації вищої освіти України кінця XX – початку XXI століть (1985–2012 рр.)

Ключові слова: освіта, вища освіта, гуманізм, гуманізація, гуманітаризація, гуманізація й гуманітаризація вищої освіти, гуманістична педагогіка.

Евсович Р. В. Гуманизация и гуманитаризация высшего образования Украины конца XX начала XXI веков (1985–2012 гг.). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 общая педагогика, история педагогики (011 Образовательные, педагогические науки). Ровенский государственный гуманитарный университет – Ривне, 2021.

В диссертации исследованы теоретические и практические основы процесса гуманизации и гуманитаризации отечественного образования конца XX – начала XXI в. (1985–2012 гг.).

На основе всестороннего историко-педагогического анализа выявлены и охарактеризованы генезис, сущность, подходы ученых к изучению гуманизации и гуманитаризации высшего образования Украины.

Охарактеризована сущность, проанализированы ключевые понятия, выявлены особенности, выделены основные периоды развития с присущими им тенденциями, комплексно исследованы пути, инновационные технологии процесса гуманизации и гуманитаризации высшего образования Украины в хронологических рамках исследования.

Результаты исследования подтвердили эффективность авторского подхода к историко-педагогическому обоснованию тенденций развития процесса гуманизации и гуманитаризации высшего образования Украины конца XX – начала XXI веков (1985–2012 гг.).

Ключевые слова: образование, высшее образование, гуманізм, гуманізація, гуманітаризація, гуманізація й гуманітаризація вищого образования, гуманістическая педагогіка.

Evsovykh R.V. Humanization and humanitarization of higher education in Ukraine in the late 20th and early 21st centuries (1985–2012) – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.01 – General pedagogics and history of pedagogics (011 Educational, pedagogical sciences). Rivne State University of Humanities. – Rivne, 2021.

The dissertation investigates the theoretical and practical principles of the process of humanization and humanitarization of domestic higher education in the late 20th – early 21st centuries. (1985–2012). Based on a comprehensive historical and pedagogical analysis the research has identified and characterized the genesis, essence and approaches of scientists to the study of humanization and humanitarization of higher education in Ukraine.

The dissertation has characterized the essence, has analyzed the key concepts, has revealed the features, has allocated the main periods of development with their inherent tendencies and has comprehensively investigated innovative technologies of the process of humanization and humanitarization of higher education in Ukraine within the chronological framework of the research.

The results of the study have confirmed the effectiveness of the author's approach to the historical and pedagogical substantiation of trends in the process of humanization and humanitarization of higher education in Ukraine in the late 20th – early 21st centuries (1985–2012).

The paper has analyzed the key concepts and the essence of humanization and humanitarization and has established its features. The dissertation has singled out the main periods: the first (1985–1990) – directive humanization and humanitarization of higher education in Ukraine; the second (1990–1995) – humanization and humanitarization in the process of higher education reform; the third (1995–2004) – normative-legal institutionalization of the process of humanization and humanitarization of higher education; the fourth (2005–2012) – international integration of higher education in Ukraine in the process of humanization and humanitarization. The dissertation has comprehensively researched the tendencies, ways and innovative technologies of humanization and humanitarization of higher education of Ukraine, the possibilities of their improvement taking into account the European educational standards, accumulated positive experience, national traditions and modern tendencies in the organization of higher education in the conditions of Ukraine's integration into the European educational space.

The course of the scientific research has proved that the axiological approach to humanization and humanitarization of the process of training future specialists in higher education means focusing of the learning process on personal growth of the student, ensuring his/her comprehensive, cultural, socio-moral and professional development. The teaching of professional and methodological disciplines does not act as a transfer of information, but as activation and stimulation of the process of independent search for one's own value position in relation to the world, formation of

worldview, development of youth perception, ensuring students' understanding of human values and harmony of human relations. The results of the study have confirmed the effectiveness of the author's approach to the formation of the humanistic orientation of future professionals in the higher education system of Ukraine during the studied period

The research on the humanization and humanitarization of higher education in Ukraine in the late 20th – early 21st century made it possible to involve in scientific circulation a wide range of materials that are representative in nature and reproduce certain aspects of the studied problem, and therefore, need to be generalized. Various principles, methods and techniques of modern methodology used in the process of the dissertation research have allowed avoiding subjective and biased assessments and ensuring the scientific validity of the results obtained in the dissertation, and have confirmed a sufficiently representative character of the identified research sources.

Key words: education, higher education, humanism, humanization, humanitarization, humanization and humanitarization of higher education, humanistic pedagogy.

Підписано до друку 27.08.2021 р. Формат 60х84 1/16.
Папір офсет. Гарнітура «Times». Друк офсет.
Ум. друк. арк. 2,09. Обл.-вид. арк. 1,9. Наклад 100 пр. Зам. 96.
Друкарня видавництва «Волинські обереги».
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК № 270 від 07.12.2000 р.
33028 м. Рівне, вул. 16 Липня, 38; тел./факс: (0362) 62-03-97.